

УДК 159.923

Мицько Володимир Мирославович,*кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової і педагогічної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ*

ЦІНІСНО-СМИСЛОВА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У роботі висвітлено погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо природи та генези ціннісно-смиислової сфери особистості, здійснено структурно-функціональний аналіз особистісних цінностей та смислів.

Ключові слова: аксіогенез, особистісне становлення, смисл, ціннісно-смишлова сфера особистості, цінність.

Мыцько В.М. Ценностно-смысловая сфера личности студентов: теоретический аспект

В работе представлены взгляды отечественных и зарубежных исследователей на природу и генезис ценностно-смысловой сферы личности, осуществлен структурно-функциональный анализ личностных ценностей и смыслов.

Ключевые слова: аксиогенез, личностное становление, смысл, ценностно-смысловая сфера личности, ценность.

Mytsko V.M. Value-sense Sphere of Personality of Students: Theoretical Aspect

Psychological and pedagogical problems of aksiogenesis of future psychologists was learned with the help of typological analysis of existing methods of determination in tasks and means of professional and personal improving of students-psychologists and also with the help of fixing aksiopsychological determinants of professional development of future psychologists.

Key words: aksiogenesis, personal development, meaning, valuable and sensible sphere of personality, values.

Постановка проблеми. Стрімка глобалізація, зростаюча дезінтеграція та розшарування суспільства, знецінення культурної, моральної, етнічної ідентичності і, зрештою, «розмивання» індивідуальних контурів людської особистості, а відтак все більша «закритість» та «багатовекторність» внутрішньоособистісних процесів вказують на необхідність оптимізації ціннісно-смиислової сфери людини. Становлення особистості студента залежить від особливостей аксіогенезу та особливостей її самосприйняття. Адже тільки зінтегрована і згармонізована ціннісно-смишлова свідомість дає змогу особі стати повновладним суб'єктом власного життєздійснення і професійної самореалізації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Дослідження в галузі педагогічної психології переважно зорієнтовані на вивчення індивідуально-типологічних властивостей особистості студента, що визначають ефективність його професійного становлення і спрямованості (Ж. Вірна, Я. Чаплак, В. Потапова), розкриття чинників формування професійно значущих рис (О. Дмитренко, О. Подолянчук, Т. Буякас, І. Дружиніна, О. Міненко, Н. Чепелева), самосвідомості (Н. Шевченко, А. Самойлова), мисленнєвих умінь (Н. Локалова, Н. Пов'якель) тощо. Відтак існує необхідність теоретичного розгляду психологічних тенденцій оптимізації цінностей та особистісних смислів сучасних студентів.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз цінностей та смислів як основних категорій ціннісно-смиислової сфери особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Об'єктивне та цілісне наукове осмислення персоніологічної проблематики на сьогоднішній день передбачає розкриття змісту та особливостей розвитку ціннісно-смиислової сфери як стрижневого, сутнісного, детермінуючого чинника в цілісному процесі становлення особистості. В такому розумінні особа постає носієм аксіопсихіки, суб'єктом пошуку, знаходження і творення ціннісних орієнтирів свого життєздійснення.

Аксіопсихологічна проблематика розкривається через категоріально-понятєвий апарат, репрезентований поняттями «цінність», «ціннісні орієнтації», «смысл», «значення», «вартість» та ін. «Онтологічними одиницями аксіопсихіки виступає міждисциплінарне поняття «цінність» та його психологічний еквівалент – смисл» [4, с. 39].

Значний внесок у вивчення ціннісної проблематики, закономірностей взаємопроникнення та сфери докладання вищеозначених понять здійснили Б. Ананьєв, І. Бех, Б. Братусь, В. Василенко, Є. Головаха, А. Здравомислов, З. Карпенко, Є. Клімов, О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, В. Франкл, В. Чудновський, Р. Шакуров та ін.

У психології поняття «смысл» нероздільно пов'язане з особистістю, що гармонійно розвивається. Загальноприйнятим є визначення особистісного смыслу як індивідуалізованого відображення дійсного ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність, що усвідомлюється як «значення – для – мене» засвоєних суб'єктом безособових знань про світ, які охоплюють поняття, вміння, дії та вчинки, соціальні норми, ролі, цінності та ідеали». Виокремлюється ряд складових смислових систем: смислоутворюючі мотиви, що спонукають людину до діяльності; ставлення людини до дійсності, що набули суб'єктивної цінності в результаті діяльності; смислові установки, що відображають особистісний смысл; вчинки та дії особистості, що регулюються смисловими установками [9, с. 35].

У вітчизняній психології поняття смыслу найбільш повно висвітлюється у працях Л. Виготського, Б. Братуся, Д. Леонтьєва, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна. Так, О. Леонтьєв вважав, що «особистісні смысли, як і чуттєве тло свідомості, не мають власного «індивідуального», власного «не психологічного» існування. Якщо зовнішня чуттєвість пов'язує у свідомості суб'єкта знання з реальністю об'єктивного світу, то особистісний смысл пов'язує їх з реальністю самого його життя у цьому світі, з його мотивами. Особистісний смысл і надає пристрасності людській свідомості» [6, с. 153]. Говорячи про усвідомленість найбільш загальних смислових утворень, Б. Братусь використовує поняття «особистісні цінності», відрізняючи їх від особистісних смислів, які на його думку, далеко не завжди носять усвідомлений характер: «особистісні цінності» – це усвідомлені і прийняті людиною загальні смысли її життя» [2, с. 89–90]. У цьому його позиція збігається з позицією Г. Олпорта: «...цінності в моєму розумінні, – це деякий особистісний смысл» [9, с. 53]. Цінність, таким чином усвідомлюється людиною кожного разу, коли смысл має для неї принципове значення.

У психолого-педагогічній концепції особистості, яка сама навчається Л. Томас і Ш. Харрі-Аугстайн центральним для розуміння людини і для пізнання людьми самих себе вважають тлумачення особистісних смислів. Люди шукають смысли, однак смысл може не усвідомлюватися або існувати в невербальній формі. Особистісні смысли завжди є частиною більш широкої системи. Взаємодія смислових систем не обмежується ситуацією міжособистісної взаємодії. Різні об'єкти культури, на їхню думку, «відображають способи, якими індивіди і групи намагаються виразити і зафіксувати смысл» [11, с. 89].

У більш загальних визначеннях поняттю «цінність» можуть надаватися декілька значень у залежності від аспектів, які розглядаються. Д. Леонтьєв указує на три форми існування цінностей:

1) Цінність – як суспільний ідеал, створене суспільною свідомістю абстрактне уявлення про атрибути належного в різних сферах суспільного життя. Це загальнолюдські, «вічні» цінності (істина, краса, справедливість) і конкретно-історичні (патріархат, рівність, демократія).

2) Цінності, представлені в об'єктивованій формі у вигляді творів матеріальної та духовної культури або людських вчинків – конкретних предметних втілень суспільних ціннісних ідеалів (етичних, естетичних, політичних, правових та ін.).

3) Соціальні цінності, які, заломлюючись крізь призму індивідуальної свідомості, входять у психологічну структуру особистості у формі особистісних цінностей як один з чинників мотивації поведінки [10, с. 755–756].

Д. Леонтьєв наводить шість альтернативних підходів до тлумачення цінностей. Перша опозиція породжена мовленнєвою неоднозначністю слова «цінність». Один полюс – розуміння цінності як атрибута (ознаки) чогось, на іншому – це поняття має самодостатній зміст. Іншими словами, «об'єкти мають цінність» чи «об'єкти є цінностями». При цьому А.Лазарук робить зауваження, що з погляду гуманістичних концепцій персонігенезу розгляд цінностей безвідносно до суб'єкта оцінного судження є некоректним [5, с. 25].

Друга опозиція утворюється трактуванням цінностей як об'єкта чи предмета, де цінностями є або конкретні значущі речі, або особливі абстрактні утворення.

Визначення цінностей як індивідуальних чи надіндивідуальних утворень відображає третю опозицію. Прихильники першої позиції вважають, що цінності несуть смислове навантаження суб'єктивного значення, другі приписують цінностям надіндивідуальне значення як трансцендентним сутностям чи системним культурним утворенням.

Четверта опозиція утворюється протиставленням соціологічної й онтологічної природи цінностей. Онтологічність цінностей висувається з їх універсальності або особливої сутності, що підтверджується емпіричною очевидністю їх надіндивідуальності.

П'ята опозиція стосується статусу особистісних, суб'єктивних цінностей, які регулюють соціальну поведінку суб'єкта через механізми свідомого контролю чи неусвідомлені мотиваційні структури.

Позиціонування цінностей як чітких нормативних приписів, стандартів або як життєвих цілей, ідеалів, смислів, безвідносно до їх індивідуальності чи надіндивідуальності, описує шосту концептуальну опозицію, яка відображається протиставленням «еталон-ідеал» [5, с. 26].

На думку Б. Ананьєва, вихідним моментом характеристики людини як особистості є її статус у суспільстві і спільноті, в якій формувалася дана особистість. На цій основі вибудовується система

її соціальних ролей та ціннісних орієнтацій. Первинний клас особистісних властивостей утворюють саме статус, ролі і ціннісні орієнтації, які визначають особливості мотивації та структуру поведінки, і спільно – характер та схильності людини [1]. Ціннісні орієнтації у Б. Ананьєва є центральним об'єктом комплексного вивчення особистості та закономірностей її розвитку.

З. Карпенко до проблем узгодження «внутрішніх» і «зовнішніх» цінностей підходить з позиції телеологічного замовлення як наслідку холі стичного зв'язку явищ: «...внутрішня доцільність функціонування організму і забезпечує таке пристосування організму до середовища, якого вимагає характер внутрішніх цінностей особистості» [4, с. 9–10]. Тобто цінності визначають зміст і спосіб адаптації до середовища, що, у свою чергу, виступає автономним, культурно визначеним джерелом цінностей; тобто відбувається взаємопроникний рух, взаємовплив, в центрі якого знаходиться особистість, її свідомість.

С. Рубінштейн вважав, що цінності є похідними від співвідношення світу і людини, репрезентуючи те, що є у світі, і те, що створила людина в процесі історії [7, с. 369].

На думку А. Здравомислова, цінності є важливою об'єднуючою ланкою між суспільством, соціальним середовищем і особистістю, її внутрішнім світом. Ціннісні ставлення суб'єкта до зовнішнього світу опосередковані орієнтацією людини на інших людей, на суспільство в цілому, на існуючі в ньому ідеали, уявлення та норми. «Система цінностей – це та ланка, яка об'єднує суспільство та особистість, залучаючи її до системи суспільних відносин» [12, с. 3], а також визначає індивідуальну спрямованість людини, сенс її життя й особливості самоствердження і самореалізації [5, с. 19].

В. Мясищев запропонував трактувати суб'єктивні цінності як взаємодію, здійснювану в суб'єкт-об'єктному і суб'єкт-суб'єктному плані міжособистісних відносин. Це дало змогу розширити контекст ціннісних відносин, включаючи у нього спілкування людей [3, с. 99–105].

У теорії діяльності О. Леонтьєва поняття суб'єктивних цінностей в плані суб'єкт-об'єктної взаємодії певною мірою асоціюється з поняттям значущості, що відображає зв'язок індивідуальних значень з емоційно-мотиваційною сферою [6].

В. Ядов у своїй диспозиційній концепції розглядає диспозиції особистості як ієрархічно організовану систему, вінець якої утворюють загальна спрямованість інтересів і система ціннісних орієнтацій. При цьому диспозиція особистості являє собою усвідомлення готовності до оцінки ситуації і поведінки, яка зумовлена її попереднім досвідом [8].

Р. Шакуров справедливо зауважує: «...цінність – не сам предмет, а процес взаємодії з ним». Завдяки рефлексії особистісних цінностей можна «проникати у смисловий простір іншого, присвоювати чужі суб'єктивні цінності і в такий спосіб духовно збагачувати себе». «Розширення сфери цінностей слід розглядати як процес дедалі більшої диференціації сфери власне людського ставлення до світу» [4, с. 13, 141]. Різноманітність поглядів на природу та сутність «цінностей» як у зарубіжній, так і в вітчизняній психології ще раз підтверджує думку про багатогранність цієї категорії.

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Отже, як продемонстрував теоретичний аналіз категорій «цінності» та «смысл», особистість постає носієм аксіопсихіки, суб'єктом пошуку, знаходження і творення ціннісних орієнтирів власного життєздійснення. Перспективою подальших досліджень є розробка і запровадження сучасних психодідактичних і розвивально-корекційних технологій у навчально-виховний процес вищої школи з метою оптимізації ціннісно-сислової сфери сучасної студентської молоді.

Література:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л. : Изд. Ленинградского ун-та, 1998. – 338 с.
2. Братусь Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь. – М. : Мысль, 1998. – 301 с.
3. Будиная Г. Л. Личностные ценности и личностные предпосылки субъекта / Г. Л. Будиная, Т. В. Корнилова // Вопросы психологии. – 1993. – Т. 14. – № 5. – С. 99–105.
4. Карпенко З. С. Аксіопсихологія особистості / З. С. Карпенко. – К. : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. – 216 с.
5. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні / А. Лазарук // Психологія і суспільство. – 2003. – № 2. – С. 19–37.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1995. – 304 с.
7. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. 2-е изд. / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1996. – 416 с.
8. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Под ред. В. А. Ядова. – Л. : Наука, 1989. – 264 с.

9. Серый А. В. Ценностно-смысловая сфера личности / Учебное пособие / А. В. Серый, М. С. Яницкий. – Кемерово : КГУ, 1999. – 92 с.
10. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. – Минск : Харвест, М.: ООО «Изд-во АСТ», 2001. – 800 с.
11. Современный человек: цели, ценности, идеалы // Реферат. сборник. – Вып. 1. – М. : Наука, 1998. – 106 с.
12. Тюрина В.А. Ценностные ориентации: Учеб. Пособие / В. А. Тюрина, Е. Д. Научитель. – К. : ООО «Междунар. фин. агентство», 19998. – 30 с.